

นาฏกรรมกับพระพุทธศาสนาในล้านนา

Drama and Buddhism in Lanna

ศราวุธ จันทรขำ¹ อนุกุล โรจนสุขสมบูรณ์¹

Sarawut Juntarakam¹, Anukoon Rotjanasuksomboon¹

(Received: October 24, 2019; Revised: January 14, 2020; Accepted: March 31, 2020)

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้มุ่งศึกษาปฏิสัมพันธ์นาฏกรรมกับพระพุทธศาสนาในล้านนา ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาจากเอกสาร วรรณกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม ดนตรี และศิลปะการแสดงที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของล้านนา รวมทั้งการสัมภาษณ์จากศิลปินล้านนา นักบวช นักศิลปวัฒนธรรม และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินธุรกิจการแสดงด้านศาสนา และใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเป็นเชิงพรรณนา

ผลการศึกษาพบว่า นาฏกรรมกับความเชื่อเชิงศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรม เพื่อการบวงสรวงบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือความบันเทิงโดยในแต่ละท้องถิ่นจะมีการสอดแทรกคติความเชื่อ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีเข้าไปผสมผสานด้วย ปฏิสัมพันธ์นาฏกรรมกับพระพุทธศาสนาในล้านนาเป็นการสื่อสาร และเชื่อมความสัมพันธ์ ระหว่างบ้าน วัด ชุมชน โดยเผยแพร่ผ่านรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ วรรณกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม ดุริยางคศิลป์ โดยเฉพาะนาฏศิลป์ที่มีทั้งรูปแบบการแห่หน้าขบวน และประเภทมหรสพ ปรากฏในพิธีกรรม และความบันเทิง ทั้งที่เป็นพุทธบัญญัติ และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องวันสำคัญทางศาสนาและสังคม เนื้อหาที่น่าสนใจจะเป็นเรื่องของพุทธประวัติ ชาดก อัครสาวก ตำนาน นิทาน ธรรมะ

คำสำคัญ: นาฏกรรมกับพระพุทธศาสนาในล้านนา

¹ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹Dance Department, Fine and Applied Faculty, Chulalongkorn University.

Abstract

This article aimed to study interaction of drama and Buddhism in Lanna, using qualitative research methods. The documentary research were applied collecting data from literature, painting, sculpture, music and performing arts, which were a cultural heritage of Lanna, The interviews were also conducted to collect data from Lanna artists, priests, art and culture experts as well as participants involving in business related to religious performing art. This study employed descriptive data analysis.

The results revealed that the coherence of drama and religious belief was a part of ritual ceremony aiming to worship sacred things or to entertain locals, which each area added up their own beliefs, art and culture, and tradition.

The interaction of drama and Buddhism in Lanna was a form of communication aiming to build relationship among temples, houses, and community. It was presented in various forms of arts such as literature, painting, sculpture, and music especially in dance; dancing parade and shows appeared in religious ceremony and entertainment. The contents were related to Buddha's biography, Jataka, apostles, legend, tales and religious.

Keywords: The drama and buddhism

บทนำ

ความเชื่อเป็นวัฒนธรรมประเภทหนึ่ง ที่สร้างอิทธิพลต่อแนวคิดและพฤติกรรมของมนุษย์ เพราะการสืบทอดความเชื่อมีการปลูกฝังสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษถึงยุคสมัยปัจจุบัน ซึ่งความเชื่อเป็นเหตุจูงใจให้เกิดการกระทำเพื่อตอบสนองความเชื่อนั้น หากมีปัจจัยในการเปลี่ยนความเชื่อจะส่งผลให้พฤติกรรมเปลี่ยนตามซึ่งอาจจะสะท้อนให้เห็นได้ในข้อห้ามและข้อปฏิบัติส่งผลต่อผู้แสดงหรือผู้เล่น และทำให้เกิดพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องด้วยความเชื่อนั้น ๆ ซึ่ง จารุวรรณ ธรรมวัตร (2521) ได้กล่าวว่าความเชื่อของมนุษย์แต่ละท้องถิ่นเกิดขึ้นด้วยสาเหตุจากการมีปัญหาในการดำรงชีวิต เช่น เมื่อประสบภัยพิบัติ เกิดโรคภัยไข้เจ็บ เกิดภัยธรรมชาติ อันเป็นปัญหาที่เกินความสามารถของมนุษย์ธรรมดาที่จะแก้ไขได้ จึงคิดว่าน่าจะมีอำนาจลึกลับหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์บันดาลให้เป็นไปเช่นนั้น อำนาจเหล่านั้นอาจจะ เป็นภูตผีปีศาจ วิญญาณหรือเทพเจ้า ดังนั้นเพื่อป้องกันภัยพิบัติที่เกิดขึ้น มนุษย์จึงสวดมนต์อ้อนวอนขอความช่วยเหลือจากอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาตินั้น ด้วยการตอบสนองความต้องการหรือแสดงความกตัญญูทดแทนด้วยการบวงสรวง บูชา ฟ้อนรำ หรือประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับ

ธวัช ปุณ (2538) กล่าวว่า ความเชื่อเป็นการยอมรับอันเกิดจากจิตสำนึกของมนุษย์ที่เหนือพลังธรรมชาติ อาจจะเป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์และสังคมก็ได้ แม้ว่าพลังอำนาจเหนือธรรมชาติไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่มนุษย์ในสังคมชาวไตยอมรับและให้ความเคารพยำเกรง

ความเชื่อและศาสนาจึงมีความสัมพันธ์กันซึ่งไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เมื่อเกิดความเชื่อและศรัทธาแล้ว ประการหนึ่งที่สามารถตอบสนองความต้องการของสิ่งศักดิ์สิทธิ์คือการพ้อนรำ เพื่อแสดงถึงการเคารพบูชา ดังนั้นความเชื่อทางพระพุทธศาสนา นับเป็นคติความเชื่ออีกสายหนึ่งที่มีได้มุ่งสนองตอบต่อความต้องการในชีวิตประจำวันเท่านั้น แต่ได้พยายามแสวงหาคำตอบเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายหรือเสนอความคิดหรือความเชื่อเกี่ยวกับชาติหน้าที่เป็นเหตุเป็นผลมีหลักปรัชญาอันซับซ้อนถือเป็นพัฒนาการขั้นสูงของภูมิปัญญามนุษย์ ซึ่งต่อมากลายเป็นศาสนาของสังคม การเข้ามาของพระพุทธศาสนาได้มีผลต่อโครงสร้างทางสังคม และการเมือง ตลอดจนความเชื่อของกลุ่มชนชาวล้านนาอย่างกว้างขวาง แต่อย่างไรก็ตามก็ได้มีอิทธิพลที่มากพอจะกลบเกลื่อนคติความเชื่อเรื่องผีในแบบดั้งเดิมได้หมด ดังนั้นแบบแผนการดำเนินชีวิตของคนในล้านนาจึงมีการนับถือผีปะปนกับพระพุทธศาสนา ดังสะท้อนให้เห็นในวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ

นาฏกรรม เป็นศิลปะการพ้อนรำและการละครที่สร้างขึ้นโดยมีความหมาย เครื่องแต่งกาย ทำนองดนตรี บทร้อง ตลอดจนแนวคิดในการสร้างสรรค์นาฏกรรมทั้งในรูปแบบจารีตแบบแผนยึดถือระเบียบการร่ายรำตามแบบอย่างมาแต่โบราณ ตลอดจนนาฏยประดิษฐ์ที่สร้างสรรค์ขึ้นตามยุคสมัย และมีการพัฒนาไปตามกระบวนการความคิดที่แปลกใหม่ตามความถนัดของผู้สร้างสรรค์ผลงานจากหลักฐานของการสร้างสรรค์นาฏกรรมในโลกทางตะวันออกได้อธิบายความหมายของนาฏยศาสตร์โดย มนตรี ตราโมท (2525) ได้อธิบาย ทฤษฎีนาฏยศาสตร์ ซึ่งมีการจดบันทึกไว้เป็นภาษาสันสกฤตเมื่อประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 4-5 บรรยายด้วยรูปแบบของร้อยกรอง โดยมีหัวข้อที่สำคัญ กล่าวถึงระบำดนตรี ภาษา การประพันธ์ บทละคร การผลิตการแสดง การฝึกซ้อม การแสดงท่าทางเพื่อสื่อความหมายทางอารมณ์ การวิจารณ์การละคร ผู้ชม โดยตำนานชาวฮินดูเล่าว่าหลังจากที่พระพรตมูณีได้รับความรู้ในเรื่องนาฏยศาสตร์จากพระพรหมแล้วก็สร้างนางอัปสรขึ้นเพื่อเป็นตัวแทนแห่งการร่ายรำถวายต่อองค์พระศิวะเป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มผู้ขับร้อง และกลุ่มนักดนตรี หลังจากการทอดพระเนตรการร่ายรำแล้วก็ทรงโปรดให้ศิษย์เอกชื่อตันทุ (Tandu) ฝึกสอนท่ารำแบบผู้ชาย เรียกสื่อนี้ว่า ตันทวา (Tandava) ให้แก่พระพรตมูณี รวมทั้งสอนท่าที่นุ่มนวลเรียกว่า ลัสยา (Lasya) ให้แก่พระนางปราวตี มหาเทวีแห่งพระศิวะ จากนั้นพระพรตมูณีผู้ซึ่งได้รับการถ่ายทอดจึงได้นำท่ารำเหล่านี้ไปถ่ายทอดให้กับศิษย์คนอื่น ๆ จนเป็นที่แพร่หลายรวม 108 ท่า และชาวฮินดูเชื่อว่าเป็นท่ารำศักดิ์สิทธิ์ เป็นเครื่องหมายแห่งการบูชา

โลกทัศน์ของชาวล้านนาเห็นว่า ธรรมชาติเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่ มีชีวิต จิตวิญญาณ สามารถคลบพันดาลให้เกิดสิ่งร้ายหรือสิ่งดีต่อมนุษย์ได้ ด้วยเหตุนี้จึงมีพิธีกรรมการเคารพบูชาวิญญาณหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สิงสถิตอยู่ในธรรมชาติ เช่น เทพเจ้าต่าง ๆ ผีเจ้าที่ เจ้าป่า เจ้าเขาหรือเจ้าแห่งขุนน้ำ เป็นต้น “พ่อนผี” เป็นความพยายามอธิบายความหมายของผีอันศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเป็นนามธรรมให้ปรากฏออกมาเป็นรูปธรรม ซึ่งก็คือการต่อยอดความคิดในการนับถือผี เป็นทั้งความบันเทิงพร้อมอารมณ์ที่ตื่นเต้น หวาดกลัวและสนุกสนานอันเป็นธรรมชาติของมนุษย์ ความศักดิ์สิทธิ์ของผีมิใช่อื่นแต่เป็นเรื่องของระบบความสมดุลแห่งธรรมชาตินอกจากนี้ การพ่อนผียังมีบทบาทและหน้าที่อื่นแอบแฝงเข้าไปด้วย (Latent function) (มานพ มานะแซม, 2555)

นอกจากนี้ในล้านนาของประเทศไทยยังปรากฏผลงานด้านนาฏกรรม ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีความเจริญงอกงามสืบทอดมาเป็นเวลายาวนานและมีการพัฒนามาอย่างต่อเนื่องตามลำดับขั้นของยุคสมัย อาทิเช่น ดุริยางคศิลป์ คีตกศิลป์ ศิลปกรรม วรรณกรรม และนาฏกรรม แต่ละแขนงมีการแสดงออกทางด้านอารมณ์ ด้านศิลปะ ทักษะคติไปจนถึงการบ่งบอกถึงบุคลิกลักษณะ และรสนิยมร่วมของชาวล้านนาที่มีต่อสังคมในแต่ละยุคสมัย โดยมีทั้งนาฏกรรมที่อยู่ในจารีตแบบแผนตามแบบอย่างการถ่ายทอดมาแต่โบราณตลอดจนนาฏกรรมที่เกิดขึ้นจากการสร้างสรรค์ใหม่จากแนวความคิดต่าง ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีในการดำรงชีวิต และบริบทของพื้นที่นั้น ๆ เช่น แนวคิดด้านคติความเชื่อ ประเพณี ตำนานเรื่องเล่า หลักคำสอนและนิทานปรัมปรา งานนาฏกรรมของชาวล้านนามีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นเฉพาะท้องถิ่น โดยมีกระบวนการการร่ายรำที่สอดคล้องกับศาสนา ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมถือได้ว่าเป็นส่วนสะท้อนภาพความเปลี่ยนแปลงของสังคมได้เป็นอย่างดี (รัตนะ ตาแปง, 2560)

จากบทบาทความสำคัญและความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาและนาฏกรรมในล้านนาจึงเป็นศาสตร์ที่มีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ และยังสามารถเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้เข้าใจสภาพของชีวิตมนุษย์ตลอดจนสะท้อนสภาพทางสังคม ชีวิต ความเชื่อและค่านิยมเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติตนให้คนรุ่นหลังได้นำมาปฏิบัติตาม นอกจากนี้นาฏกรรมของชาวล้านนาก็ยังสามารถถ่ายทอดความรู้ การสร้างความสามัคคีและการอบรมสั่งสอน โดยผ่านสื่อของนิทาน บุญประเพณีที่สอดแทรกด้วยประการต่าง ๆ ไว้เพื่อการเพิ่มพูนสติปัญญาและส่งเสริมให้มนุษย์มีความคิดในการใช้ปัญญาเพื่อไตร่ตรอง สอดแทรกปรัชญา คติคำสอน ตลอดจนการพัฒนาระบบสังคมในปัจจุบัน โดยใช้นาฏกรรมเป็นสื่อกลางในการขับเคลื่อนประเทศชาติให้เป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้นได้อย่างทรงคุณค่าต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาปฏิสัมพันธ์นาฏกรรมกับพระพุทธศาสนาในล้านนา

วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาเรื่องนาฏกรรมกับพระพุทธศาสนาในล้านนา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยบทความฉบับนี้ จะกล่าวถึงในประเด็นนาฏกรรมกับพระพุทธศาสนาในล้านนา โดยการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและนาฏกรรม ได้แก่ หนังสือ ตำรา บทความวิชาการ บทสัมภาษณ์ การชมวิดิทัศน์ งานวิจัย และวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง สัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องกับนาฏกรรมในล้านนา เพื่อให้ทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับนาฏกรรม ประกอบด้วย กลุ่มศิลปิน พระสงฆ์ นักวิชาการล้านนา ศึกษาจากการสังเกตภาพถ่าย รวมทั้ง ภาพเคลื่อนไหวเกี่ยวกับนาฏกรรมล้านนา โดยการชมเทปบันทึกภาพการแสดง การชมการแสดงที่จัดขึ้นในโอกาส และสถานที่ต่าง ๆ การสังเกตภาพถ่ายการแสดง และการประชุมกลุ่มย่อย นำเสนอด้วยการพรรณนาวิเคราะห์ ส่วนการวิเคราะห์ใช้การแยกส่วนประกอบ และนำมาพิจารณาร่วมกับ เหตุการณ์เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ และเหตุปัจจัยจากพระพุทธศาสนาและนาฏกรรม

ผลการวิจัย

พระพุทธศาสนาในล้านนาได้รับอิทธิพลผ่านมอญ พม่า ลังกา หรือจากอินเดีย ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดพระพุทธศาสนาโดยตรงก็มี และก่อนจะยอมรับนับถือพุทธศาสนานั้น ประชาชนในแหลมทองซึ่งมีไทยอยู่ด้วยเผ่าหนึ่ง นับถือลัทธิไสยศาสตร์และศาสนาพราหมณ์มาก่อนแล้ว กล่าวคือ พุทธศตวรรษที่ 3 ศาสนาพราหมณ์ได้เข้ามาพร้อมกับการอพยพครั้งใหญ่ของชาวอินเดียโบราณจาก แคว้นกาลิงคะ หรือแคว้นอื่น ๆ ทางภาคตะวันออกของอินเดีย เมื่อถูกพระเจ้าอโศกมหาราชโจมตีเพื่อแผ่เดชานุภาพ รวมแคว้นน้อยใหญ่เข้าไว้เป็นประเทศเดียวกันด้วยแสนยานุภาพทางทหารทำให้ประชาชนล้มตายลงเป็นอันมาก พวกที่ทนการกดขี่จากผู้ชนะไม่ไหวก็พากันอพยพหนีมาสู่สุวรรณภูมิ ซึ่งมี มอญ พม่า ไทย ลาว และกัมพูชาอยู่กันอยู่ในภูมิภาคนี้ พวกพราหมณ์จากอินเดียเหล่านี้เป็นชนที่มีศิลปวัฒนธรรมสูงอยู่แล้ว ได้นำเอาลัทธิความเชื่อมาเผยแพร่ให้ชนชาวพื้นบ้านนับถือไสยศาสตร์ให้เรียนรู้และนับถือปฏิบัติตาม ศาสนาพราหมณ์จึงเข้ามามีอิทธิพลต่อการเชื่อถืออย่างแน่นแฟ้นมาช้านานเป็นเวลาหลายสิบศตวรรษ ในพิธีกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นวิธีหลวงหรือพิธีราษฎร์จะมีัญพิธีของศาสนาพราหมณ์ปนอยู่จนแยกไม่ออก เพราะมีลักษณะผสมกลมกลืนกันหมด

จากการศึกษาพบว่า ในราวพุทธศตวรรษที่ 6-7 พุทธศาสนาในลัทธิมหายานเข้ามามีบทบาทในสุวรรณภูมิ ประชาชนในถิ่นนี้ได้รับเอาอิทธิพลความเชื่อบางอย่างไว้ด้วย เช่น พระสงฆ์ภาคเหนือนิยมสวมหมวกในหน้าหนาว เรียกว่า “ว่อม” บางแห่งนิยมฉันอาหารเย็นด้วยถือว่าไม่ผิดวินัยแต่อย่างใด

ในพุทธศตวรรษที่ 17-18 ศาสนาพุทธลัทธิลังกาวงศ์หรือทักษิณิกาย เข้ามาสู่ไทยทางนครศรีธรรมราช และแผ่มาถึงกรุงสุโขทัยสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช สำหรับลัทธิมหายานพุทธศาสนาผ่านเข้ามาทางเมืองมอญ และเข้ามาสู่นครหริภุญชัย และนครเงินยางของลัทธิมหายานไทย ทำให้ประชาชนในถิ่นนี้รับนับถือพุทธศาสนาอีกลัทธิหนึ่ง และถือมาจนกระทั่งปัจจุบัน นาฏกรรมของชาวล้านนาในอดีตมีบทบาทเชื่อมโยงพิธีกรรมกับศาสนา ดังที่ปรากฏในหลักฐานต่าง ๆ เช่น

สมัยญาจำบ้าน (พ.ศ.2319) มีการประกาศวัตรปฏิบัติสำหรับพระสงฆ์ เรียกว่า “โอวาทานุสาสนี” เป็นประกาศมิให้พระสงฆ์เล่นดนตรี (สนั่น ธรรมธิ, 2550) ความว่า “...อันหนึ่งไปนอกวัดอารามเที่ยวทางไปป่าไปดอยหื้อมีอิริยาอาภักอันเป็นสมณะสาธูป อย่าเอาเพลเป็นตนครหัส เป็นสมณอย่าเป็นอิติธิดุตตะคือโง่งด้วยผู้ยิง อักขธุตตะคือโง่งด้วยเหล่า วิกาลโภชนาคือกินเข้าแลง **อย่าประกอบด้วยนัจจิต ตริยภัณฑะ กล่าวคืออย่าพ้อน ยิ่งขอ ดีด สี ดี เป่า ปี่ขลุ่ย เปียะ พาทยพิณธรร** ซึ่ง อย่าน้ำตาลยังคล่องทางหลวงเมื่อการมีไปเจาะบอกไฟ อย่าเพ็ดผ้าตอกพ้อนรำไรร้องไปก่อนหน้าห่มบอกไฟ อันหนึ่งอย่ากะทำพาละวิวาทผิตถียงบุดีคำกันว่ามึงกูสุดด่ารดพ่อแม่...” ภู (เดชแสนสา, 2556) หลังจากนั้นพบประกาศอีกครั้งในสมัยเจ้าหลวงช้างเผือกธรรมลังกา เจ้าหลวงองค์ที่ 2 ของเชียงใหม่ (พ.ศ. 2365) คณะสงฆ์เชียงใหม่ในยุคนั้นได้ออกคำสั่งเกี่ยวกับวัตรปฏิบัติว่า “...อันหนึ่งเล่าหื้อได้หัดสอนกันนุ่งผ้ากะตอง ผ้าหื้อดีหื้องามคาคำพลแวง ใส่อังสะชุดน และทั้งภิกษุและสามเณรอย่าได้ป่วยตน ป่วยตัวไปบ้าน ไปเรือนเมื่อชู้ต เวลากาลละเมื่อคำเมื่อคืน และ**ดีดเปียะ ดีกลองชะ กลองหน้าเดียว เป่าปี่ ยิ่งขอคาค้าว** เพดม่า ป่าชา ไห่ร้องและเหาะหยอก แม่ร้างนางสาว แอ่วป่าล่าดง อยู่ประตุ และทำน้ำ กระทำเซาะป่าหากินและกินเหล่า กินข้าวแลง เหน็บดอกไม้ แลที่หอต่างจานหุ ถือมิดปลายเหล็ยม และพร้าวแวง และต้นปุ่น อุบ แอบ สุล่ง และซองพลู เงินคำ และนุ่งผ้าดำผ้าแดง แต่งตัว เป็นดังคนครหัส...” (อดุลสีลจิตต์, พระครู, 2550)

ต่อมาในสมัยของพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ เจ้าหลวงเชียงใหม่ระหว่าง พ.ศ. 2399-2413 พระองค์เป็นเจ้าหลวงที่มีความเด็ดขาดในการปกครอง หากมีการดัดสันคดีใด ๆ แล้วท่านกล่าวว่า “อ้าว” จำเลยนั้นจะต้องถูกนำไปประหารชีวิตทันที พระองค์จึงเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางในอีกชื่อหนึ่งคือ “เจ้าชีวิตอ้าว” ซึ่งปรากฏว่าในยุคสมัยของพระองค์มีการห้ามไม่ให้ชายหนุ่มเข้ามาชวนพระสงฆ์เล่นดนตรีในวัด เพื่อให้พระสงฆ์เป็นที่เจริญศรัทธาปสาทะแก่พุทธศาสนิกชน และเป็นไปตามธรรมเนียมใน พ.ศ.2400 ทรงออกราชบัญญัติความว่า

“...ประการ 1 จูงหื้อแก่บ้านนายนักการ อันเป็นคามโกชกะนั้น หื้อได้พร้อมกันห้ามลูกหลาน อันเป็นบ้านนั้น อย่าหื้อได้มาแอ่วหาทุพระฝูงหนุ่มฝูงกำ มาฟู่จาด้วยคลองอิติมายา ชักชวนทุพระ ไปแอ่วเล่น เมื่อวัน เมื่อคืน **อย่าได้ดีดีเพียะ เป่าปี่ สีละล้อย จ้อยซอ** เล่นแพนเล่นละคุย สมคบกันด้วย ทุพระฝูงหนุ่มกำ เยื่องนี่ย่อมหื้อหม่นเล้าเล้าหมอง ในศาสนา เหตุว่าครูบาอาจารย์สั่งสอนหื้อดีแล้ว คนพ้อยมาเทเสีย อันนี้ก็เป็นโทษด้วยชาวบ้านแล...” (อดุลสิลกิตติ, พระครู, 2550)

จากตัวอย่างการประกาศห้ามพระสงฆ์เล่นดนตรีข้างต้นนั้น สะท้อนความเจริญในด้านดนตรี ซึ่งมีพัฒนาการมาโดยตลอด มีหลากหลาย และมีบทบาทหน้าที่ที่ต่างกัน โดยเฉพาะความบันเทิง เช่น พิณเปี๊ยะ ปี่ ขลุ่ย สะล้อ ซึ่ง ถึงแม้จะมีสถานะสงครามและตกเป็นรัฐบรรณาการของพม่ายาวนานกว่า 200 ปี นั้น ก็ไม่ได้ทำให้วัฒนธรรมดนตรีล้านนาที่มีมาแต่เดิมนั้นสูญหายไป แต่มีกระบวนการรับวัฒนธรรมและปรับใช้ตามสภาพของสังคม พุทธศาสนาที่ประชาชนล้านนาไทยนับถือนี้ ก่อเกิดศิลปะเกือบทุกสาขาตามที่ได้ค้นคว้าศึกษามาในแง่ต่าง ๆ หลายด้าน เช่น

- สถาปัตยกรรม มีโบสถ์ วิหาร กำแพง พระเจดีย์ ซึ่งแสดงให้เห็นเค้าศิลปะดั้งเดิม เช่น เจดีย์ทรงลังกา ที่วัดอุโมงค์เถรจันทร์ สวนพุทธธรรม เจดีย์ทรงพุทธคยา ที่วัดเจดีย์เจ็ดยอด เป็นต้น

- จิตรกรรม มีภาพจิตรกรรมในผนังโบสถ์หลายแห่ง เช่น ในวิหารวัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน ภาพสังข์ทองและพระเวสสันดร บนผนังวิหารลายคำวัดพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

- ประติมากรรม ภาพปั้น การแกะสลัก การทำพระพุทธรูป มีการทำกันติดต่อกันสืบเนื่องกันหลายยุคหลายสมัย โดยเฉพาะพระพุทธรูป มีทวารวดี-หริภุญชัย เชียงแสน ล้านนาไทย เชียงแสน-สุโขทัย เป็นต้น

- วรรณกรรมมีหนังสือต่าง ๆ ที่เป็นคัมภีร์พื้นเมืองของล้านนาไทยที่กล่าวถึงความเจริญของศิลปะ โดยเฉพาะมหาชาติกัณฑ์มัทรี กวีได้สอดแทรกศิลปะด้านสถาปัตยกรรมไว้เป็นอันมากและคัมภีร์อื่นก็กล่าวถึงงานศิลปะอยู่ไม่น้อย

- ดนตรี การละเล่น การฟ้อนรำ ศิลปะของล้านนาไทยมีมากมายที่เอื้อต่อศาสนา เช่น เครื่องแห่ดนตรี กลองปี่มั่ง หรือ กลองเต่งถึง เครื่องประโคมของมอญโบราณ ที่ล้านนาไทยนำมาเป็นเครื่องแห่ของตนเองในยุคต่อมาจนกระทั่งปัจจุบัน กลองแอ่วหรือกลองตี่โนง ใช้แห่ประโคมในคราวมีงานฉลอง ใช้เป็นดนตรีประกอบการรำฟ้อนเทียน ซึ่งเป็นการฟ้อนเพื่อเป็นพุทธบูชาตามทัศนะของชาวล้านนาไทย

จากศิลปะดังกล่าวทำให้เห็นถึงความเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างนาฏกรรม ดนตรี กับพุทธศาสนา โดยนำมาเป็นส่วนหนึ่งในพิธีกรรมทางศาสนา อาจแบ่งเป็นระดับความสำคัญ ดังนี้

นาฏกรรมเป็นเครื่องมือหลักโดยตรง ได้แก่ ทำนองสวด และทำนองเทศน์ต่าง ๆ หรือ กลองบูชาทำนองต่าง ๆ ดีเพื่อเป็นพุทธบูชาในโอกาสต่าง ๆ อีกทั้งในนาฏกรรมที่เป็นส่วนประกอบ จะเป็นพิธีกรรมหลักจะเป็นเรื่องอื่น แต่มีนาฏกรรมเข้ามาเพื่อทำให้งานสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ได้แก่ ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เช่น งานปอยหลวงงานฉลองพัสต งานไหว้พระธาตุ งานสร้างน้ำพระธาตุ หรือวันสำคัญทางศาสนาต่าง ๆ เช่น วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา วันออกพรรษา

นอกจากนี้ยังมีความบันเทิง (มหรสพเพื่อความสุนทรีย์) เช่น พ้อนล่องน่าน แข่งเรือ หรืออะไรก็ได้ที่เล่นเพื่อความบันเทิง อาจเกี่ยวข้องกับความเชื่อศาสนาโดยตรงหรือไม่ก็ใช้อุบายของความเชื่อหรือศาสนาเพื่อการจรรโลงนาฏกรรมเพื่อความบันเทิง ศิลปะการแสดงพื้นเมืองล้านนามีที่มาจากการเล่นถือน้ําดินและพระพุทธรูป โดยเฉพาอย่างยิ่งเมื่อศึกษาตามการเดินทางของศิลปะการแสดงด้านดนตรี ที่รับอิทธิพลมาจากอินเดียโดยผ่านมอญที่นับเอาพระพุทธศาสนาแล้วแพร่อิทธิพลมายังล้านนา ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 – 17 ดังนั้นศิลปะการแสดงจึงมีหน้าที่ในการถวายเป็นพุทธบูชา และแสดงเพื่อการสังเวชบูชาแก่ผีที่คนล้านนาคิด โดยมีการแสดงที่แตกต่างกัน ตามหน้าที่ของศิลปะการแสดงต่าง ๆ เหล่านั้น ศิลปะการแสดงพื้นเมืองล้านนา แบ่งตามรูปแบบการแสดง ได้แก่ วงปี่พาทย์ วงสะล้อ ซึ่ง การขับขาน การพ้อน และการละเล่นพื้นเมืองล้านนา

1. วงปี่พาทย์ล้านนา หรือเรียกว่าวงปาดซ้อง

เป็นเครื่องดนตรีพื้นเมืองล้านนาที่รับอิทธิพลศิลปะการแสดงของพม่าและศิลปะการแสดงของไทย คำว่า ปาดซ้อง หมายถึง เครื่องดนตรีซ้องวง เมื่อประกอบกันเป็นวงดนตรีจึงมีเครื่องดนตรีชนิดอื่นเข้ามาประสมวงเพื่อให้เกิดความไพเราะแต่ยังคงเสียงของซ้องวงหรือ 8 กลองเป็นเครื่องดนตรีหลัก เครื่องดนตรีประกอบวงปาดซ้อง ได้แก่ กลองเต่งถึง เป็นกลองสองหน้าขนาดใหญ่เมื่อบรรเลงแล้วจะให้เสียงทุ้ม ฉาบ ใช้ในการผสมวงให้เสียงแหลมทำมาจากทองเหลือง ปี่แน เป็นเครื่องดนตรีชนิดเป่าที่ผสมอยู่ในวงปาดซ้อง และหน้าคล้ายกับปี่แต่มีลักษณะยาวให้เสียงแหลมเสียงกลางและเสียงเบส ในช่วงปี 2480 วงปาดซ้องได้นำเอาเครื่องดนตรีมาจากกรุงเทพฯ คือระนาดเอกและระนาดทุ้มมาผสมกับวงปาดซ้อง จึงทำให้วงปี่พาทย์ล้านนามีลักษณะคล้ายคลึงกับวงปี่พาทย์ของภาคกลาง การใช้เครื่องดนตรีปาดซ้องสามารถบรรเลงได้ในงานมงคลและงานอวมงคล ในส่วนของการบรรเลงวงปาดซ้องในงานมงคล นิยมบรรเลงในงานปอยหลวงงานตานก้วยสลาก งานทั้ง 2 ประเภทนั้นเป็นงานที่จัดขึ้นในวัดช่วงประเพณีที่สำคัญของชุมชน เครื่องดนตรีนี้ใช้ในการบรรเลงต้อนรับเครื่องครุฑตามหรือเครื่องไทยทานที่มาจากวัดอื่นหลังจากนั้นใช้ในการบรรเลงประกอบการแสดง ได้แก่ การพ้อนสาวไหม การพ้อนเล็บ การพ้อนดาบ การพ้อนเจิง และการพ้อนประเภทอื่น ๆ ของล้านนา

2. วงล้อซึ่ง

วงล้อซึ่งเป็นวงที่ประกอบด้วย เครื่องดนตรีประเภทเครื่องสาย เครื่องดนตรีประเภทนี้ใช้สำหรับเป็นมหรสพและเป็นเครื่องดนตรีประจำท้องถิ่น มีความเกี่ยวข้องกับการจับสาว การบรรเลงเพื่อคลายเหงาในงานศพ และบรรเลงสำหรับการพ้อนในงานปอยหลวง และงานประเพณีต่าง ๆ ของล้านนา วงล้อซึ่งมีความสำคัญใน 2 บทบาท คือ บทบาทแรกในการแ้วสาวหรือจับสาวของหนุ่มสาวในสมัยโบราณ เมื่อชายหนุ่มรวมตัวกันจำนวน 4 ถึง 6 คน เพื่อที่จะไปจับสาวก็จะนำเครื่องดนตรีที่เรียกว่าวงล้อซึ่งขลุ่ย ประกอบการเดินทางไปจับสาว และบทบาทที่สองเล่นเครื่องดนตรีเพื่อผ่อนคลายความเหงาสร้างความบันเทิงให้กับเจ้าภาพผู้ที่จัดงานศพ เครื่องดนตรีดังกล่าว จะมีหน้าที่บรรเลงในยามกลางคืนให้กับเจ้าภาพผู้จัดงานและคนที่มาร่วมในงานศพ เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงในงานประเพณีทางด้านพระพุทธศาสนาของล้านนา เช่น งานปอยหลวง งานตานก้วยสลาก งานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ เครื่องดนตรีประเภทนี้จะให้ความบันเทิงแก่เจ้าภาพผู้จัดงานและผู้มาร่วมงาน

3. การขับขาน

ซอ เป็นศิลปะการแสดงประเภทวรรณกรรม ร้องโต้ตอบระหว่างนักแสดงชายและหญิงด้วยปฏิภาณไหวพริบ โดยมีเครื่องดนตรีเป็นเครื่องประกอบจังหวะแบ่งการซอเป็น 2 ประเภท ได้แก่ 1) ซอล้อ การขับซอแบบล้านนาตะวันออกโดยมากพบในกลุ่มจังหวัดน่าน แพร่ พะเยาและเชียงราย การขับซอประเภทนี้มีจุดศูนย์กลางอยู่ที่จังหวัดน่าน ซึ่งเรียกการขับซอนี้ว่าการขับซอล่องน่าน การขับซอล่องน่านเป็นการขับที่ประกอบกับเครื่องดนตรีที่เรียกว่าล้อซึ่งเป็นจึงเรียกวงประเภทนี้ว่า “วงล้อซอ” 2) ซอปี เป็นการบรรเลงเพลงซอที่ใช้ประกอบการเทศนาธรรมในภาคเหนือสมัยโบราณ

4. การละเล่นพื้นเมืองล้านนา

การละเล่นที่เกิดจากการสู้รบในอดีต ได้แก่ กลองล้านนา พ้อนดาบพ้อนเจิง ส่วนมากเป็นศิลปะการแสดงของผู้ชายที่ไม่สามารถจัดประเภทให้อยู่ในกลุ่มการแสดงอื่น ๆ ของล้านนา คือ กลองปู่จา กลองมองเซิง กลองก้นยาว กลองซึ้งมอง กลองสะบัดชัย กลองตี่โนง เป็นต้น การละเล่นกลองประเภทนี้มีเค้าโครงมาจากการต่อสู้ของผู้ชายในสมัยก่อน ที่ต่อสู้ด้วยหอกดาบในสนามรบ ต่อมาเมื่อหมดยุคการสู้รบด้วยอาวุธโบราณ การละเล่นประเภทนี้จึงซบเซาลง แต่ถูกนำมาส่งเสริมให้มีบทบาททางด้านพระพุทธศาสนา เช่น ใช้ตีในวันพระ วันก่อนวันพระ ตีในช่วงพระเทศกาลธรรม เพื่อสั่งสอนพุทธศาสนิกชน อีกทั้งเป็นการประโคนเพื่อบอกเหตุการณ์ต่าง ๆ ของหมู่บ้าน แต่ปัจจุบันศิลปะการตีกลองถูกนำมาประกอบการพ้อนและนาฏศิลป์ล้านนาอีกหลากหลายชุดการแสดง

นอกจากนี้ผลการศึกษายังปรากฏให้เห็นอีกว่า ดินแดนล้านนาของประเทศไทยได้ปรากฏความสัมพันธ์ระหว่างนาฏกรรมกับพระพุทธศาสนาในล้านนาอยู่อย่างมากมายโดยผ่านผลงานด้านศิลปกรรม จิตรกรรม วรรณกรรม และนาฏกรรม ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้

1. จังหวัดเชียงใหม่

1.1 เดียวขึ้นดอย ประเพณีเดียวขึ้นดอย จะจัดเป็นประจำทุกปี ก่อนหน้าวันวิสาขบูชา 1 คืน ในงานจะมีขบวนแห่น้ำสำหรับสรงพระธาตุ โดยมีพระสงฆ์ สามเณร และพุทธศาสนิกชนจากชุมชนต่าง ๆ รวมถึงนักท่องเที่ยวจากต่างถิ่นมาร่วมกันเดินเท้าขึ้นดอยสุเทพเป็นระยะทางกว่า 11 กิโลเมตร เพื่อไปกราบสักการะพระบรมธาตุ ตลอดเส้นทางเดินจะมีขบวนแห่ การละเล่น มหรสพตลอดเส้นทาง

1.2 ขบวนแห่พระพุทธสิหิงค์ หนึ่งในกิจกรรมของปีใหม่เมือง (สงกรานต์เชียงใหม่) คือ ทุกวันที่ 13 เมษายน จะมีการอัญเชิญพระพุทธสิหิงค์พร้อมรถบุษบกเคลื่อนไปยังประตูท่าแพ พร้อมอัญเชิญพระพุทธรูปสำคัญจากหัววัดต่าง ๆ กว่า 60 วัด เข้าร่วมขบวน ทั้งพระพุทธสิหิงค์ จากวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร พระเสด็จมณี หรือพระแก้วขาว พระเจ้าฝนแสนห่า ที่มีความเชื่อกันว่าจะทำให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาลร่วมในขบวน เพื่อให้ประชาชนและนักท่องเที่ยวได้ร่วมสรงน้ำ เพื่อความเป็นสิริมงคล โดยจะไปสิ้นสุดที่วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร

2. จังหวัดลำพูน

2.1 งานสรงน้ำพระธาตุหริภุญชัย กำหนดให้มีพิธีอัญเชิญน้ำสรงพระราชทานและน้ำทิพย์จากดอยขะม้อแห่ไปยังวัดพระธาตุหริภุญชัย มีพิธีฉลองสมโภช ขบวนแห่ การประกวดศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ

3. จังหวัดลำปาง

3.1 แห่สรงหลวง (ประเพณีสรงหลวง กลองใหญ่ ปีใหม่เมือง) เป็นการนำน้ำจากแหล่งน้ำสำคัญไปสรงพระเจ้าแก้วมรกตดอนเต้า วัดพระธาตุลำปางหลวง ที่อัญเชิญมาให้ประชาชนได้ร่วมกันสรงน้ำในช่วงวันสงกรานต์ มีการประกวดเทพบุตร เพื่อทำหน้าที่ประคองสรงในขบวน มีดนตรีเครื่องสักการะ มหรสพสมโภชต่าง ๆ

4. จังหวัดเชียงราย

4.1 แห่พระแวดเวียงการอัญเชิญพระพุทธรูปคู่บ้านคู่มือเมืองเชียงราย ซึ่งมีพื้นฐานความคิดมาจากตำนานพระเจ้าเลียบโลก ด้วยมีจุดมุ่งหมายให้ประชาชนได้มีโอกาสสักการะบูชาพระพุทธรูป ซึ่งประดิษฐานอยู่ตามวัดวาอารามต่าง ๆ ในตัวเมืองเชียงราย เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตในวาระของการส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่ โดยการอัญเชิญมาประดิษฐานบนบุษบกที่ได้สร้างขึ้นโดยช่างศิลป์ที่มีชื่อเสียงของจังหวัดเชียงราย จัดตั้งเป็นขบวนอัญเชิญไปรอบเมืองเชียงรายให้พุทธศาสนิกชนได้มีโอกาสกราบไหว้สักการบูชาด้วย ข้าวตอก ดอกไม้ เป็นการเริ่มต้นปีใหม่ที่เป็นสิริมงคล

4.2 ประเพณีมัสการและสงฆ์น้ำพระธาตุดอยตุง เป็นงานสมโภช ณ วัดพระดอยตุง จัดขึ้นประมาณเดือนมีนาคม หรือเดือน 6 ล้านนาของทุกปี โดยมีหรรสพ และขบวนแห่ ประกอบด้วยขบวนเครื่องสักการะ อัญเชิญน้ำทิพย์ศักดิ์สิทธิ์

5. จังหวัดพะเยา

5.1 เวียนเทียนกลางน้ำ เป็นงานที่จัดขึ้นในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ปีละ 3 วัน ได้แก่ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา และวันอาสาฬหบูชา ในลักษณะเดียวกันกับการเวียนเทียนรอบอุโบสถที่วัดในวันสำคัญเหล่านี้ แต่ที่กว๊านพะเยาได้จัดพิธีเวียนเทียนกลางน้ำที่วัดติโลกอาราม ท่าเรือกว๊านพะเยา พิธีเริ่มต้นประมาณ 6 โมงเย็น มีการแสดงต่าง ๆ และขบวนสักการะหลวงพ่อติโลกกลางกว๊านพะเยา

6. จังหวัดแพร่

6.1 ประเพณีไหว้พระธาตุช่อแฮ เป็นงานสมโภช ณ วัดพระช่อแฮ จัดขึ้นประมาณเดือนมีนาคม หรือเดือน 6 ล้านนาของทุกปี โดยมีหรรสพและขบวนแห่เครื่องสักการะเพื่อบูชาองค์พระธาตุอย่างยิ่งใหญ่ตระการตา ประกอบด้วย ขบวนช้างเจ้าหลวงเมืองแพร่ ขบวนแห่ตุงหลวง และขบวนเครื่องสักการะ ขบวนแห่ผ้าแพรหม่องค์พระธาตุประจำวันเกิด และการแสดงพระธรรมเทศนามหาชาติ มหาเวสสันดรชาดก การแสดงศิลปวัฒนธรรมและมหรสพอื่น ๆ การแข่งขันตีกองปู่จา

7. จังหวัดน่าน

7.1 งานสมโภช ณ วัดพระธาตุแช่แห้ง จัดขึ้นประมาณเดือนมีนาคม หรือ เดือน 6 ล้านนาของทุกปี โดยมีหรรสพ และขบวนแห่ประกอบด้วยขบวนเครื่องสักการะ

8. จังหวัดแม่ฮ่องสอน

8.1 ประเพณีปอยส่างลอง เป็นการบรรพชาสามเณรหมู่ตามความเชื่อดั้งเดิมของชาวไต (ไทยใหญ่) ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งจัดงานเป็นประจำทุกปีเป็นงานประเพณีที่แสดงถึงความศรัทธาอันแรงกล้าในพระพุทธศาสนาของชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนการสืบทอดประเพณีจากรุ่นสู่รุ่นเพื่อสืบสานและอนุรักษ์ประเพณีอันดีงาม โดยเฉพาะขบวนแห่ส่างลอง (แห่ครัวหลู่) มีความสวยงามตามแบบประเพณีโบราณของชาวไตอย่างแท้จริง รวมถึงพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ทำให้ประเพณีนี้ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยว

นอกจากนี้ นาฏกรรมที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ในสถาบันการศึกษา เป็นผลงานที่สร้างสรรค์ของอาจารย์ นิสิต นักศึกษา ในสถาบันการศึกษาในระดับอุดมศึกษา เพื่อใช้เป็นส่วนหนึ่งของทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนกิจกรรมเสริมหลักสูตรของการศึกษาในระดับต่าง ๆ ของหน่วยงานการศึกษาทางภาคเหนือของประเทศไทย ได้แก่

1. วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ มี 2 รูปแบบ คือ

1.1 แบบชุดการแสดง เช่น พ้องนางประทีป เป็นการพ้องเพื่อบูชาของค์สัมมาสัมพุทธเจ้า โดยมือทั้ง 2 จะถือผางประทีป หรือผางพะตึบ หรือพ้องสวดยดอก สื่อถึงความงามของสตรีที่กำลังเดินทางไปสักการบูชาพระสัมมาสัมมาพุทธเจ้าในวัดด้วยอาการสำรวมและงามในจิตประเพณีล้านนา

1.2 แบบละคร เป็นการแสดงละครประจำปี โดยนำวรรณกรรมพื้นบ้านล้านนา มาเรียบเรียงจากบทคำขอของเก่า จัดทำบทและเพลงขึ้นใหม่ เช่น เรื่อง เจ้าสุวัตต์ นางบัวคำ ปี 2554 เรื่อง หงส์ผาคำ ปี 2555 เรื่อง บั้วระวงศ์หงส์อำมาต ปี พ.ศ. 2556

2. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มี 3 รูปแบบ ได้แก่ แบบประเพณี แบบชุดการแสดง แบบละคร จาก 3 หน่วยงาน ประกอบด้วย ชมรมพื้นบ้านล้านนา คณะวิจิตรศิลป์ และสโมสรนักศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

2.1 แบบประเพณี คือ ประเพณีนำนักศึกษาใหม่มาสัมผัสการพระธาตุดอยสุเทพ (รับน้อง ขึ้นดอย) เป็นกิจกรรมรับน้องของนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ นำนักศึกษาไปนมัสการพระธาตุดอยสุเทพ โดยให้นักศึกษาแต่ละคณะจัดเป็นขบวน มีการแสดง หรือเครื่องประกอบการสักการะ แต่งกายด้วยชุดประจำคณะหรือชุดพื้นเมืองแตกต่างกันไปแต่ละคณะ

2.2 แบบชุดการแสดง ได้แก่ พ้องทริภุชชัย ผลงานสร้างสรรค์ของอาจารย์ดิเรกชัย มหัทธนนศิลป์ เมื่อปี พ.ศ. 2527 เพื่อบูชาพระธาตุทริภุชชัย จังหวัดลำพูน พ้องเทวดา ผลงานสร้างสรรค์ของอาจารย์วิณี พานิชพันธ์ เมื่อปี พ.ศ. 2526 ปรากฏกายออกมารายรำเพื่อแสดงความปิติยินดีให้เกิดสวัสดิมงคล และพ้องลัตตภักดิ์ ผลงานสร้างสรรค์ของผู้ช่วยศาสตราจารย์มานพ มานะแซม เมื่อปี พ.ศ. 2530 เชิงเทียนของชาวล้านนาตามคติจักรวาลวิทยา

2.3 แบบละคร เป็นลักษณะละครพ้องล้านนา มีด้วยกัน 3 เรื่อง คือ เจ้าก่าก่าคำ เป็นชาดกนอกนิบาต โดยนำภาพจิตรกรรมฝาผนังเวียงต้าม่อน อำเภอลอง จังหวัดแพร่ แสดงครั้งแรก ปี พ.ศ. 2530 เจ้าคัถนกุมมาร เป็นชาดกนอกนิบาต โดยนำภาพจิตรกรรมฝาผนังที่วัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน แสดงครั้งแรกปี พ.ศ. 2541 สุวัณณเกียงคำ เป็นชาดกนอกนิบาต ปรับมาจากเรื่องแสงเมืองหลวงคำ โดยนำภาพจิตรกรรมฝาผนังเวียงต้าม่อน อำเภอลอง จังหวัดแพร่ แสดงครั้งแรก ปี พ.ศ. 2544

3. มหาวิทยาลัยพะเยา มี 2 รูปแบบ คือแบบประเพณี และชุดการแสดงแบบประเพณีมีด้วยกัน 2 ประเพณี คือ

3.1 แบบประเพณี ดานข้าวใหม่ใส่บาตรหลวง เป็นประเพณีจากคติความเชื่อของสังคมเกษตรกรรม เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวแล้วนำผลผลิตไปใส่ในหลองข้าวหรือยุ้งฉาง จะนำผลผลิตไปทำบุญก่อน โดยขบวนแห่ทางน้ำไปยังวัดศรีโคมคำ เพื่อนำข้าวถวายพระเจ้าตนหลวง ประกอบด้วยขบวนเรือเทพบุตร เทพธิดา ขบวนพ้องรำ ขบวนข้าวทิพย์ และขบวนประกอบต่าง ๆ รวม 20 ลำ อีกทั้งประเพณี

แห้วห่มพระธาตุเจ้าจอมทอง เมืองพะเยาเป็นประเพณีจากคติความเชื่อว่าการนำฟ้าขึ้นถวายเป็นห่มคลุม พระธาตุเจดีย์ เสมือนได้น้อมถวายเป็นไตรแด่พระพุทธเจ้า ประกอบด้วยขบวนช่างพ้อง ขบวนเทพบุตร ขบวนฟ้าห่มพระธาตุ ขบวนหมากส้ม ต้นเทียน เป็นต้น

3.2 แบบชุดการแสดง เป็นผลงานสร้างสรรค์ทางศิลปะการแสดง โดยผลงานของอาจารย์ นิลิตที่ได้สร้างสรรค์ผลงาน ที่ใช้คติความเชื่อจากศาสนาสร้างสรรค์ในรูปแบบการแสดง ระยะเวลา 5-7 นาที ได้แก่ พ้องไหว้สาพญางำเมือง เป็นการแสดงเพื่อบวงสรวงพญางำเมืองกษัตริย์ผู้ปกครอง เมืองภูกามยาว แสงประทีปแห่งศรัทธา เป็นการแสดงความศรัทธา ของประชาชนที่พร้อมใจกันมาเวียนเทียนทางน้ำ เพื่อสักการะหลวงพ่อศิลา วัดติโลกอาราม กลางกว๊านพะเยาศรีบุษราคัม เป็นความเชื่อ ปรากฏการณ์ดวงไฟลอยอยู่บนดอยบุษราคัม นำไปสู่ความเชื่อและความศรัทธาจนเกิดเป็นวัดดอนาลัย ทิพยาราม

อภิปรายผลการวิจัย

นาฏกรรมคือศิลปะการแสดง เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของไทยที่มีความเจริญงอกงาม สืบทอดมาเป็นเวลายาวนาน และมีการพัฒนามาอย่างต่อเนื่องตามลำดับขั้นของยุคสมัย โดยมีทั้ง นาฏกรรมที่อยู่ในจารีตแบบแผน ยึดถือระเบียบการร่ายรำตามแบบอย่างการถ่ายทอดมาแต่โบราณ ตลอดจนนาฏกรรมที่เกิดขึ้นจากการสร้างสรรค์ใหม่จากแนวความคิดต่าง ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับวิถี ในการดำรงชีวิต และบริบทของพื้นที่นั้น ๆ เช่น แนวคิดด้านคติความเชื่อ ประเพณี ตำนานเรื่องเล่า หลักคำสอน หรือนิทาน ดังที่ มาณพ มานะแซม (2557) ได้กล่าวไว้ว่างานนาฏกรรมของชาวล้านนา ถือได้ว่าเป็นส่วนสะท้อนภาพความเปลี่ยนแปลงของสังคมได้เป็นอย่างดี เนื่องจากนาฏกรรม คือ วรรณกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม ดุริยางคศิลป์ และนาฏศิลป์ โดยแสดงออกทางด้านอารมณ์ ด้านศิลปะ ทศนคติไปจนถึงการบ่งบอกถึงบุคลิกลักษณะและรสนิยมร่วมของชาวล้านนาที่มีต่อสังคม ในแต่ละยุคสมัย

จากทฤษฎีคติชนสร้างสรรค์ ที่ผู้วิจัยนำมาใช้เป็นทฤษฎีหลักในการศึกษาในครั้งนี้ ซึ่งเป็น ปรากฏการณ์ทางสังคมที่เป็นการนำคติชนในสังคมประเพณีมาปรับใช้ด้วยวัตถุประสงค์ใหม่ ๆ ในบริบท สังคมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ การท่องเที่ยว ปรากฏการณ์ “คติชนสร้างสรรค์” ในลักษณะใหม่ ๆ นี้ เป็นผลจากการปรับใช้คติชนอันเป็นรากเหง้าทางวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีอยู่เดิม ผนวกกับวิธีคิดในการ ผลิตซ้ำ ประยุกต์ ผสมผสานสร้างใหม่ หรือสร้างความหมายในบริบทใหม่ ทำให้คติชนที่สืบทอดมา ในสังคมประเพณีมีพลวัตที่ต้องอธิบายด้วยบริบทใหม่ในสังคมปัจจุบัน

ดังจะเห็นได้จากประเพณีพิธีกรรมของ 8 จังหวัดภาคเหนือ ได้นำคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา มานำเสนอในรูปแบบใหม่ เนื้อหาใหม่ วัตถุประสงค์ใหม่ เช่น จังหวัดพะเยา ได้จัดเวียนเทียนกลางน้ำ โดยจัดขึ้นในวันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา และวันอาสาฬหบูชา ซึ่งได้เปลี่ยนรูปแบบจากการเวียนเทียนทางบกเป็นเวียนเทียนทางน้ำ ส่งเสริมให้มีการแสดงต่าง ๆ และขบวนสักการะหลวงพ่อดิลากกลางกวานพะเยา หรือจังหวัดลำปาง ได้จัดการแห่สรงหลวงในวันสงกรานต์ ซึ่งโดยปกติประชาชนทั่วไปจะไปสรงน้ำพระพุทธรูปที่วัด ก็เปลี่ยนเนื้อหาเป็นการสร้างขันน้ำหรือสรงใบใหญ่ มีขบวนอัญเชิญมาให้ประชาชนได้ร่วมกันสรงน้ำพระเจ้าแก้วมรกตตอนเต้า ในช่วงวันสงกรานต์ มีการประกวดเทพบุตรเพื่อทำหน้าที่ประกวดสรงในขบวนมัตริ เครื่องสักการะ มหรสพ สมโภชต่าง ๆ นอกจากนี้ ทำให้เกิดการสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ในสถาบันการศึกษาเป็นผลงานที่สร้างสรรค์ของอาจารย์นิสิต นักศึกษาในสถาบันการศึกษาในระดับอุดมศึกษา เพื่อใช้เป็นส่วนหนึ่งของทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนกิจกรรมเสริมหลักสูตรของการศึกษาในระดับต่าง ๆ ของหน่วยงานการศึกษาทางภาคเหนือของประเทศไทย เช่น ประเพณีตานข้าวใหม่ใส่บาตรหลวงของมหาวิทยาลัยพะเยา เป็นประเพณีจากคติความเชื่อของสังคมเกษตรกรรม เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวแล้วนำผลผลิตไปใส่ในยุ้งฉาง จะนำผลผลิตไปทำบุญก่อน โดยขบวนแห่ทางน้ำไปยังวัดศรีโคมคำ เพื่อนำข้าวถวายพระเจ้าตนหลวง ประกอบด้วยขบวนเรือเทพบุตร เทพธิดา ขบวนพ่อน้ำ ขบวนข้าวทิพย์ และขบวนประกอบต่าง ๆ การแสดงพ่อนผางประทีป ของวิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ เพื่อบูชาองค์ลัมมาสัมพุทธเจ้า หรือละครพ่อนล้านนา เรื่อง เจ้าก่ากาดำ ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นชาดกนอกนิบาต โดยนำภาพจิตรกรรมฝาผนังเวียงต้าม่อน อำเภอลอง จังหวัดแพร่

ในความผูกพันระหว่างนาฏกรรมกับพระพุทธศาสนาในสังคมล้านนานั้นได้มีมาอย่างยาวนาน และกลายเป็นเป้าหมายของปรัชญาดำเนินชีวิตของผู้คนในทุกระดับชั้น ไม่ว่าจะเป็นผลงานด้านพิธีกรรม วัฒนธรรม หรือประเพณีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ต่างดำเนินไปควบคู่ไปกับความศรัทธาและความเชื่อมั่นในหนทางแห่งพระพุทธศาสนา ซึ่งทั้งนี้ก็เพื่อส่งเสริมความเป็นสิริมงคล หรือความศักดิ์สิทธิ์อันเป็นขวัญกำลังใจให้กับชุมชนและสังคมได้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และสำหรับงานประเพณีหรือพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาล้านนาก็มักจะมีหลากหลายโอกาสทั้งในช่วงแห่งการเฉลิมฉลอง และความโศกเศร้า ปรากฏอยู่ใน 3 วงจร ได้แก่ วงจรชีวิต วงจรศาสนาและความเชื่อ วงจรอาชีพการเกษตร

สรุปผลการวิจัย

วัฒนธรรมล้านนาในอดีต วัดเปรียบเสมือนศูนย์รวมจิตใจของผู้คน มีบทบาทสำคัญภายใต้องค์ประกอบ และโครงสร้างของสังคม ประกอบไปด้วยบทบาทหน้าที่ทั้งด้านกายภาพ และบทบาทหน้าที่เชิงสัญลักษณ์เป็นศิลปะที่ได้รับอิทธิพลมาจากต่างประเทศ ผ่านช่องทางการนับถือพระพุทธศาสนา และการนับถือผี ซึ่งเกิดจากการสร้างพิธีกรรม ประเพณี ระหว่างพุทธ ผี และมนุษย์ให้เชื่อมโยงกัน ก่อเกิดศิลปะเกือบทุกสาขาได้แก่ วรรณกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม ดุริยางคศิลป์และนาฏยศิลป์

นาฏกรรมมีความสำคัญต่อสังคมใน 3 ลักษณะ ตามบทบาทและลักษณะของนาฏกรรม ดังนี้ วงจรความเป็นชีวิต ได้แก่ การเกิด การแก่ การเจ็บ การตาย ซึ่งเกิดขึ้นกับทุกบุคคล เริ่มจากการเกิดเมื่อมนุษย์เกิด การครบรอบวันคล้ายวันเกิด การครบรอบวันคล้ายวันเกิดตามรอบนักษัตรจะมีพิธีกรรมการสู่ขวัญ เมื่อเป็นชาย อายุได้ 20 ปีบริบูรณ์ จะออกบวช ในการบวชจะมีการเฉลิมฉลองจัดขบวน จำลองการออกมหาภิเนษกรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อเติบโตเข้าสู่การมีคู่ครองก็จะมีพิธีสู่ขอ แต่งงาน ก็จะมีการเรียกขวัญ สู่ขวัญ มีขบวนขันหมาก การพ้อนรำต่าง ๆ เมื่อเข้าสู่วัยชราร่างกายก็จะเสื่อมตามสภาพ มนุษย์ทุกคนก็จะเกิดการเจ็บไข้ ก็จะมีการสืบทอด การลงผี พ้อนผีผดผีเม็งต่าง ๆ เพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และบรรพบุรุษคุ้มครองให้หายจากโรคภัย และเมื่อสิ้นอายุไขมนุษย์ก็จะเข้าสู่ความตาย จะมีการแสดงเพื่อเป็นเกียรติแก่ผู้วายชน ได้แก่ การแสดงหน้าศพหลังจากการสวดพระอภิธรรม หรือการแสดงก่อนการประชุมเพลิง ที่เรียกกันว่า การแสดงหน้าไฟ

วงจรรศาสนาและความเชื่อ เป็นความเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างนาฏกรรม ดนตรีกับพุทธศาสนา โดยนำมาเป็นส่วนหนึ่งในพิธีกรรมทางศาสนา สามารถแบ่งเป็นระดับความสำคัญได้เป็น 2 รูปแบบ คือ นาฏกรรมเป็นเครื่องมือหลักโดยตรง ได้แก่ ทำนองสวด และทำนองเทศน์ต่าง ๆ หรือกลองบูชาทำนองต่าง ๆ ดีเพื่อเป็นพุทธบูชาในโอกาสต่าง ๆ และนาฏกรรมเป็นส่วนประกอบจะเป็นพิธีกรรมหลักจะเป็นเรื่องอื่น แต่มีนาฏกรรมเข้ามาเพื่อทำให้งานสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ได้แก่ ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เช่น งานปอยหลวงงานฉลองพัสดะ งานไหว้พระธาตุ งานสงกรานต์พระธาตุ หรือวันสำคัญทางศาสนาต่าง ๆ เช่น วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา วันออกพรรษา

นอกจากนี้ยังมีความบันเทิง อาจเกี่ยวข้องกับความเชื่อ ศาสนาโดยตรงหรือไม่ก็ใช้โอกาสของความเชื่อหรือศาสนา มา เพื่อการจัดนาฏกรรมเพื่อความบันเทิงแต่ละจังหวัดในล้านนา ก็ได้มีการพัฒนาพระพุทธศาสนาอยู่ตลอด จนส่งผลให้ประเพณีในล้านนามีการพัฒนาสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ออกมา

ในรูปแบบประเพณีการแสดงเป็นชุดและละครในส่วนของการศึกษา เพื่อใช้เป็นส่วนหนึ่งของการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมและเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

ปฏิสัมพันธ์นาฏกรรมกับพระพุทธศาสนาในล้านนา เป็นเรื่องการสื่อสารจากกลุ่มคนผู้ดำรงศาสนาไปยังผู้ศรัทธาหรือสาวก โดยมีวัตถุประสงค์หลัก คือพิธีกรรม เผยแพร่ศาสนา ความบันเทิง ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน วัด สถานศึกษา จึงทำให้เข้าใจหลักในการสร้างสรรค์นาฏกรรม เพื่อเป็นสร้างคุณค่าให้กับชุมชน และสังคม

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษาเพื่อเติมในส่วนของการศาสนาอื่น ๆ ที่เข้ามาเผยแพร่และมีอิทธิพลของในล้านนา

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณทุน 90 ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และการสนับสนุนจากหน่วยปฏิบัติการวิจัยวัฒนธรรมสยามศึกษา: การวิจัยและนวัตกรรมสังคม และโครงการวิจัยทางศิลปกรรม ซึ่งอยู่ภายใต้กองทุนรัชดาภิเษกสมโภช จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งสนับสนุนงบประมาณในการวิจัยครั้งนี้

รายการอ้างอิง

- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2521). *คติชาวบ้านอีสาน*. กรุงเทพฯ: อักษรวัฒนา.
- ธวัช ปุณโณทก. (2538). *วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ ความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมอีสาน*. ใน เพ็ญศรี ดุ๊ก และคณะฯ (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ภูเดช แสนสา. (2556). *คร่าว กฎหมาย จาริต ตำนาน หลักฐานทางประวัติศาสตร์ล้านนา*. เชียงใหม่: สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- มนตรี ตราโมท. (2525). *รวมงานวิทยานิพนธ์ของนายอาคม สายาคม ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ กรมศิลปากร*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- มานพ มานะแซม. (2557). *ล้านนาคดีศึกษา*. เชียงใหม่: สุเทพการพิมพ์.
- มานพ มานะแซม. (2555). รูปแบบเครื่องแต่งกายในพิธีกรรมพ่อนผีของชาวล้านนา. *วารสารวิจิตรศิลป์*. กรกฎาคม 3(2), 135-164

รัตน์ะ ตาแปง. (2560). เอกสารประกอบการสอนรายวิชาศิลปะการแสดงพื้นเมืองล้านนาแบบบูรณาการ
ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2560.

สงกรานต์ สมจันทร์.(2559). ประวัติดนตรีล้านนา. กรุงเทพฯ: จรัสสินทวงศ์การพิมพ์.

สนั่น ธรรมธิ. (2550). นาฏดุริการล้านนา. เชียงใหม่: สุเทพการพิมพ์.

อดุลลีลภิตดี, พระครู. (2550). โอวาทานุสาสน์ของคณะสงฆ์เชียงใหม่ สมัยเจ้าหลวงช้างเผือกธรรม
ลังกา พ.ศ.2365 และพระราชบัญญัติของพระกาวิโรส เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ พ.ศ. 2397-
2413 เชียงใหม่: วัดธาตุดำ.